

Janina Kulczycka-Saloni

Tom "Naturalizm" w serii "Historia porównawcza literatur w językach europejskich"

Biuletyn Polonistyczny 29/3-4 (101-102), 152-159

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RÓŻNE

TOM "NATURALIZM"

W SERII

"HISTORIA PORÓWNAWCZA LITERATUR W JĘZYKACH EUROPEJSKICH"

WYDAWANEJ PRZEZ ASSOCIATION INTERNATIONALE

DE LITTÉRATURE COMPARÉE¹

Koncepcja opracowania olbrzymiego cyklu obejmującego całość dziejów literatur europejskich zrodziła się w połowie lat sześćdziesiątych. W 1967 r. powołano w obrębie AILC Comité de Coordination, którego zadaniem, jak sama nazwa wskazuje, było: mianowanie redaktorów kierujących pracami nad poszczególnymi tomami, wypracowywanie dyrektyw ogólnych, czuwanie nad napływem rękopisów, wreszcie zatwierdzenie ostatecznej wersji tekstu przed jego ogłoszeniem. Comité de Coordination składał się przeciętnie z 16 uczonych, którzy wybierali spośród siebie przewodniczącego. Zarówno w składzie Comité de Coordination, jak na stanowisku jego przewodniczącego następowały w miarę potrzeby rozmaite zmiany.

Naczelnym zadaniem, które postawiło sobie to grono, było wypracowanie ponad historią literatur narodowych takiego spojrzenia z perspektywy międzynarodowej, które ukaze zjawiska wspólne, współzależne lub porównywalne. Aby to zadanie zrealizować, należało powołać zespół międzynarodowy, skompletowany na zasadzie, którą określiłabym jako zasadę "native speaker", czyli dopuszczenie do współpracy jako autorów tekstów poświęconych poszczególnym literaturom tylko tych badaczy, których

językiem ojczystym jest język tych literatur. Zasadę wymianiam od razu na początku mojej informacji, ponieważ w przypadku badań nad naturalizmem ona właśnie spowoduje zasadnicze trudności w pozyskiwaniu współpracowników. Nie zawsze bowiem "native speaker" chce i może wypowiadać się na wszystkie tematy dotyczące jego ojczystej literatury i dobrze byłoby móc zwrócić się z prośbą o współpracę do badacza innej narodowości, któremu właśnie ten fakt umożliwi opracowanie spokojnej i obiektywnej informacji.

Powołując redaktorów poszczególnych tomów Comité de Coordination wyrażał przekonanie, że redaktorzy tomów zrobią wszystko, aby osiągnąć najwyższy stopień "umiędzynarodowienia" problematyki. Uchwalono także, że poszczególne tomy będą opracowane w języku angielskim lub francuskim, zależnie od tematu. Zasada ta przesądzała, że tom poświęcony naturalizmowi będzie opracowany w języku francuskim.

Za szczególne zadanie komparatystyki w ogóle, a zamierzonej serii w szczególności uznano uwzględnienie literatur małych narodów, "ponieważ powinniśmy cenić odrębność literatury każdego narodu, każdej jednostki kulturalnej bez względu na to, czy jest ona wielka czy mała". Przewidywano także, że poszczególne tomy mogą być różnorodne w rozmaitych zakresach.

Dzieje tomu poświęconego naturalizmowi rozpoczęły się w 1971 r. kiedy to literaturoznawcy uniwersytetu w Utrechcie rozśleli ankietę na temat naturalizmu, jego cech, historii, przedstawicieli w kraju ankietowanego. Wysłałam obszerną odpowiedź na postawione pytania, którą mi zwrócono z lakonicznym pismem, że sprawa nie będzie kontynuowana z braku współpracowników.

Sprawa została wznowiona w 1976 r., kiedy to z inicjatywy

ówczesnego radcy kulturalnego Ambasady Francuskiej spotkałam się z prof. Jacques Voisinem, który mi przedstawił zasady serii omówione wyżej oraz zasady "materialne", tj., że AILC zapewnia opublikowanie tomu ostatecznie zredagowanego i przygotowanego do druku. Natomiast wszystkie prace przygotowawcze i autorskie muszą być dokonane bezinteresownie lub przy ewentualnej dotacji ze strony uniwersytetów, których pracownicy wezmą udział w pracy nad tomem. Po tej informacji zaproponował mi objęcie redakcji tomu naturalistycznego. Odpowiedziałam, że zdecydować się na podjęcie takiego obowiązku mogę dopiero po omówieniu sprawy ze swoimi władzami i środowiskiem Uniwersytetu Warszawskiego. Prof. dr Henryk Markiewicz, przewodniczący Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN, zaaprobował moją gotowość do podjęcia tego zadania i poparł moje starania o uzyskanie funduszków na prace przygotowawcze i redakcyjne. Fundusze te przyznano i PAN zawarł umowę z Uniwersytetem Warszawskim na temat "Naturalizm w literaturach europejskich" symbol S-232.

W świetle tego ostatniego osiągnięcia sprawa zaczęła wyglądać całkowicie realnie, ponieważ zyskaliśmy pieniądze na potrzeby techniczne, korespondencję, zakup książek, ewentualnie wyjazdy za granicę. A co ważniejsze, już w czasie pierwszych prac przekonałam się, że chce ze mną współpracować młode i prężne środowisko: przede wszystkim polonistów Uniwersytetu Warszawskiego. Potężnego wsparcia udzielili mi nasi neofilologowie, przede wszystkim romanści ze znawczynią literatury francuskiej w. XIX, doc. dr hab. Haliną Suwałą i jej zespołem na czele, angiści, rusycyści, przedstawiciele tzw. małych filologii, o których mowa w zasadach ogólnych serii. Jeżeli te kilka zdań można uznać za spłacenie długu wobec kole-

gów, dzięki którym pomocy zostało na temat naturalizmu zrobione to, co zostało zrobione, powinnam jeszcze wymienić neofilologów innych uniwersytetów, a przede wszystkim podziękować za pomoc prof. Henrykowi Markiewiczowi, cierpliwemu recenzentowi kolejnych konspektów.

Jako redaktor tomu uczestniczyłam w zebraniach Comité de Coordination w Londynie (1977), Weimarze (1978) i Monachium (1980), na których przedyskutowano dwie kolejne wersje konspektu książki. W obydwu składał się on z dwu wyraźnie wyodrębnionych części: ogólnej - charakteryzującej naturalizm jako zjawisko ponadnarodowe, i szczegółowego omówienia literatur europejskich z ukazaniem specyfiki naturalizmów narodowych. Obydwie były zasadniczo skrytykowane jako zbyt tradycyjne, zadowalające się ustawieniem obok siebie rozmaitych zjawisk bez należytego ich porównania. Wysuwano ze szczególnym naciskiem pogłębienie owej "porównywalności" (comparativité) zjawisk literackich z uwzględnieniem nowszych metod literaturoznawczych.

Sprawy przybrały pomyślny obrót w 1979 r., kiedy to nawiązana została współpraca z Yves Chevrelem, profesorem Uniwersytetu w Nantes, pracującym właśnie nad książką "Naturalizm", opublikowaną w 1982 r. W porozumieniu z nim zorganizowano 5 i 6 października 1979 r. w Warszawie międzynarodowe spotkanie badaczy naturalizmu. W spotkaniu wzięli udział: Bard Bakker (Toronto), Colette Becker (Paryż), Alex Bolckmans (Gandawa), Michel Cadot (Paryż), Yves Chevrel (Nantes), Pierre Coustillas (La Madeleine), Paul Delsemme (Bruksela), Neide de Faria (Brazylia), Gina Gourdin Servenièrre, Henri Mitterand (Paryż), Rita Schober (Berlin).

Na spotkaniu tym omówiono sprawę tomu poświęconego naturalizmowi z uwzględnieniem aktualnego stanu badań nad natura-

lizmem w krajach reprezentowanych przez zebranych, określono ją jako przedsięwzięcie trudne, ale możliwe do wykonania. Powołano także trzyosobowy komitet, w którego skład weszli Yves Chevrel, Janina Kulczycka-Saloni (przewodnicząca) i Halina Suwała. Materiały ze spotkania rozesłano 11 uczestnikom oraz 29 osobom, które w ten czy inny sposób wyraziły zainteresowanie naszymi pracami.

Prof. Chevrel - na zaproszenie rektora UW - przyjechał w połowie maja 1981 r. i podczas jego pobytu redaktorzy tomu opracowali szczegółową siatkę książki. W toku prac zarysowały się dwie jej koncepcje - J. Kulczyckiej-Saloni, proponującej formułowanie takich problemów, które właściwie już są opracowane i wymagają jedynie krytycznej syntezy, czyli bardziej tradycyjna, oraz koncepcja reprezentowana przez prof. Y. Chevrela i doc. H. Suwałównę, wysuwająca problemy wymagające podjęcia i przeprowadzenia nowych specjalnych badań. Zwyciężyła koncepcja bardziej nowatorska. Siatka wypadła rzeczywiście bardzo interesująco. Rozesłana do współpracowników spotkała się z pozytywną oceną, chociaż wskazywano także trudności w realizacji wszystkich tematów.

W tym samym czasie w środowisku warszawskim prowadzono intensywne prace nad naturalizmem polskim. W związku z tym zorganizowano w dniach 21 i 22 maja 1981 r. sesję naukową poświęconą naturalizmowi, w której wzięli udział także badacze naturalizmu z innych uczelni. Materiały z tej sesji zostały opublikowane w trzeciej serii "Problemów literatury polskiej okresu pozytywizmu", Ossolineum 1984. Korzystając z pobytu prof. Chevrela w Warszawie ustalono także, że wiosną 1982 r. współpracownicy tomu "Naturalizm" spotkają się w Nantes, ustalono listę osób, które zostaną powiadomione o spotkaniu

oraz temat spotkania.

Niestety, sprawy nie ułożyły się tak, jak planowali redaktorzy tomu. Przede wszystkim należy wspomnieć stratę poniesioną już dawniej, mianowicie śmierć prof. Jana Detki (1979), który specjalizował się w problematyce naturalizmu. Następnie przyszyły komplikacje związane ze stanem wojennym. Spotkanie w Nantes odbyło się dopiero w terminie 21-23 września 1982 r. Jako temat spotkania wybrano dwa problemy z siatki, a mianowicie II-4 "Tematyka utworów naturalistycznych", II-5 "Naturalistyczne techniki pisarskie"². W dyskusji toczącej się w czasie spotkania uznano, że wyniki badań nad tematyką i technikami pisarskimi w utworach naturalistycznych różnych literatur można podsumować i zespolić w całość i że należy kontynuować rozpoczęte prace. Ustalono ponadto zasadę, że odpowiedzi nadesłane na pytania zadane w siatce będą traktowane jako materiał dla redaktorów tomu, opracowujących ich syntezę, tekst ostateczny przygotowany do druku.

Referaty, wygłoszone podczas spotkania, wraz z siatką książki, wstępem prof. Y. Chevrela pt. "Problemy porównawcze badań nad naturalizmem w literaturach w językach europejskich", wprowadzeniem Haliny Suwały, która omówiła dotychczasowe prace nad tomem "Naturalizm", zostały opublikowane w wydawnictwie Uniwersytetu w Nantes w serii "Textes et Langages" VIII pt. "Le Naturalisme dans les Littératures de langues européennes" w r. 1983³.

Dalszy mój udział w pracach prowadzonych przez prof. Y. Chevrela uniemożliwiły trudności z realizacją wyjazdów zagranicznych. W związku z tym w liście do ówczesnego przewodniczącego Comité de Coordination, prof. H.H. Remaka, zrzekłam się kierowania pracą zespołu i wskazałam prof. Y. Chevrela ja-

ko mojego następcę. Rezygnacja została przyjęta. Następnie za-
wiadomiłam o swojej decyzji prof. H. Markiewicza, wyrażając do-
datkowo przekonanie, że "bez aktywniejszego udziału ze strony
francuskich badaczy i pomocy AILC nie da się sprawy doprowa-
dzić do końca". Materiały dotyczące tej fazy pracy złożyłam w
Bibliotece Instytutu Badań Literackich PAN.

Dzięki jednak wcześniejszym staraniom umożliwiono mi je-
sienią 1983 r. wyjazd do Paryża. Zespół redakcyjny w dawnym
składzie spotkał się tam w dniach 9, 10 i 14 grudnia i omówił
plan działania, który umożliwiały pozostałe fundusze przyznane
przez PAN. Przedyskutowano koncepcję sesji, przyjmując formułę
"Le Naturalisme en question". Zwrócono się do 15 znawców natu-
ralizmu z Europy, Kanady i Stanów Zjednoczonych z zaproszeniem
do współpracy. Na listy te odpowiedziało pozytywnie 13 osób.

Spotkanie badaczy naturalizmu odbyło się w Warszawie w
dniach 20 i 22 września 1984 r.⁴. W toku spotkania ustalono
tytuł tomu poświęconego naturalizmowi: "Naturalizm i kierunki
realistyczne". Zaplanowano dalszą pracę: powołanie redaktorów
poszczególnych rozdziałów i przygotowanie wstępnych ich wersji,
które będą przedyskutowane na najbliższym spotkaniu (lato 1986
r.) w Avila w Hiszpanii. Referaty wygłoszone na spotkaniu po-
stanowiono ogłosić w dwóch wersjach: francuskiej⁵ i polskiej w
"Przeglądzie Humanistycznym". Całość wersji polskiej złożyłam
w kwietniu 1985 r. w redakcji "Przeglądu Humanistycznego".

Spotkanie we wrześniu 1984 r. i przygotowanie polskiej
wersji jego materiałów stanowi zakończenie mojej pracy jako
prowadzącej prace zespołu. Dalsze kierowanie nią przejmuje
prof. Y. Chevrel.

¹ Zob. "Biuletyn Polonistyczny" 1980 z. 4 (78).

² Na spotkaniu wygłoszono następujące referaty: Antoinette

Ehrard, Artystyczne komponenty naturalizmu; Pierre Cogny, Próba definicji "éclatée" naturalizmu francuskiego w latach 1850-1900; Pedro Calheiros, Tematyka naturalizmu portugalskiego; Luis Lopez Jimenez, Kilka uwag o literaturze hiszpańskiej w czasach naturalizmu; Giuseppe Petronio, Notatki do studium o naturalizmie we Włoszech; Janina Kulczycka-Saloni, Tematyka i techniki pisarskie naturalistów polskich; Karl Zieger, Tematyka i techniki pisarskie naturalistów austriackich; Romain Debaut, Tematyka i techniki pisarskie w utworach w języku niderlandzkim; Monika Kossakowska-Tournay, Przykład krytycznej recepcji naturalizmu: parodie; Yves Chevrel, Krytyka niemiecka wobec terminu Naturalismus (1850-1890).

³ Publikacja ta została omówiona w następujących periodykach: "Umjetnost Riječi", 27/4/83 - Z. Škreb; "Les Cahiers Naturalistes" 58/84 - A. Pages; "French Studies" 38 (oct. 84) - B. Nelson; "L'Information Littéraire" 36/5/84 - J. Landrin; "Etudes Germaniques" 39/4/84 - J. Monnier; "Komparatistische Hefte" 9-10/84 - A. Mrozowicki; "Przegląd Humanistyczny" 5/6/224/225 - D. Knysz-Rudzka.

⁴ Zob. "Biuletyn Polonistyczny" 1985 z. 3-4 (97-98).

⁵ "Recherches Actuelles en Littérature Comparée". II. Le Naturalisme en question. Actes du Colloque tenu à Varsovie (20-22 septembre 1984), présentés par Yves Chevrel, 1986.

Janina Kulczycka-Saloni

LITTERARIA WŚRÓD NABYTEKÓW RĘKOPIŚMIENNYCH
BIBLIOTEKI GDAŃSKIEJ PAN

Wielowiekowe tradycje zbierackie Biblioteki Gdańskiej PAN, sukcesorki Biblioteki Rady Miasta Gdańska, są kontynuowane nadal, jakkolwiek pozacentralne położenie nie sprzyja napływowi cenniejszych autografów literackich. Z tego powodu większość nabytków Biblioteki stanowią materiały historyczno-pamiętnikar-